

לִירְאָה אֱתֵיהּ אֶלְקִדְדוּ וְגו' וְלִמְחָבָה אֲתוּ (י-ה) אִם נָטַל אֶת שְׂמִי
הַאֲוִחִית הָרֵאשׁוֹנוֹת שֶׁל אֲהָבָה וְיִרְאָה וְנִצְרָפוּ יוֹדוּ, נִקְבַּל אֶת
הַמֶּלֶךְ 'יִרְאָה' וְכֹכ אֶת צִדְקָה אֶת שְׂמִי הַאֲוִחִיתִים הָאֲחֵרוֹת
שֶׁל אֲהָבָה וְיִרְאָה' נִקְבַּל 'אֲהָבָה' לְלִבְכֶּם, שְׂמֵכְתִּי ה' וְיִרְאָהוּ
כִּיכֹחַ אֱלֹהִים, כִּפִּי שֶׁכָּתֹב רָצוּ עוֹבְדֵיכֶם מִבְּרִיתִי אֲבָבוֹת
'יְרִידוּ מִרְא' שְׂמִי עֲלֵיכֶם' שֶׁאֵל הַעוֹבֵד מֵאֲהָבָה צָרִיד לַעֲבֹד גַּם
מֵיִרְאָה, כִּי הַעוֹבֵד מֵאֲהָבָה דְּרִיז בְּמִצְוֹת עֲשֵׂהוּ, וְהַעוֹבֵד מֵיִרְאָה
נִזְקֵק מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְכִּי עוֹבְדֵיכֶם שִׁלְמָה, וְלָכֵן הַתְּבוּת
קְשׁוּרוֹת זֵאִי אֲפֻשֶׁר לְהַפְרִידָן. (בְּרֵי רַבְהוּ)

השור רבי שמשון ורטהימר מוינא ז"ע

ליום ההולא, י"ז במנחם-אב תפ"ד

מגדולי השתדלנים שבכל הדורות, אשר פעל רבות למען הכלל והפרט, נאמן מכלל ומחבר פורה, ראש הרבנים והרב הכולל במדינות אוסטריה והונגריה, בזמניה ומורכבה, בעל צדקה לאלפים ואיש האשכולות. בעל "חזון יאיר" בותב עליו: "ובאמת נאמר, כי מימות רב אשי עדיו לא נמצא תורה וגדלה במקום אחד דגמנו, כי אין חקר לתבונתו". פעל רבות למען ישוב הארץ, וזכה לתאר "נשיא ארץ-ישראל".

ספר ה"דברי חיים" מצנו, כי בשעמד רבי שמשון לפני בית-דין של מעלה לאחר הסתלקותו לתת דין וחשבון על מעשיו, עמד שם גביר נוסף שנפטר אז, והוא שמע כיצד רבי שמשון מספר את סדר יומו וזמנו שהיה דגוש בתורה ותפלה יחד עם עסקי משא ומתן כשר האוצר של המלך האוסטרי, ושמע כי בית-דין של מעלה פסק את דינו לגרעין. חשב אותו עשיר שאף הוא יזכה לכה, שכן גם הוא עסק במשא ומתן, אלא שדינו נפסק לגיהנם. וכאשר התקומם על עוות הדין, הסבירו לו, כי אצל רבי שמשון כל בנותו בנהול מסחרו היה לשם שמים, ולכן כל זמנו שהקדש למשא ומתן נחשב כמכשירי מצוה לתורה ומצות, אבל אכילה ושנהגה כלי מסורה רוחנית אין בהן כל ערך.

למרות מעמדו הרם ועשרו העצום עד שכנוחו "מלך היהודים", נותר בענוותנותו, ובהסכמה להדפסת ה"דברי חיים" בפרינקיפוט טנ"ט, הוא כותב: "והנני רואה לגשת למקום גדולים, ואני נרתע לאחורי ופני נגד רבותי, ואיברי נרתעים ונגנעים שלא יאמרו חנם שאול בנביאים".

זכה להעמיד משפחה מפארת, שלשה בנים שהמשיכו את דרכו בתורה ועסקנותו, ושני חתניו רבי ישישכר בן עשקלש נכד הרבי ר' השיל, ורבי יוסף אב"ד הליושי בנו של רבי דוד אופנהיים רבה הנודע של פרא. בצואתו הוריש לנכדיו מרכושו "כדי שיהיה להם לתועלת ולעזר לשדך אותם לבני ובנות תלמידי-הכסמים מרחמים ההגונים להם, ולא יתנו עיניהם בבנות הארץ בשביל ממון או כבוד וגדלה". הותיר קרן מיוחדת לצאצאיו לומדי תורה ומורי הוראה, והקנין היתה פעילה במשך מאות שנים בוינא, עד קרוב לתקופת השואה.

מספר, כי פעם בלכתו ברחובות וינה פגש בו הקיסר והתעניין לאן פניו מועדות, והשיב כי אינו יודע לאן הוא הולך. כעס עליו הקיסר וצוה להכניסו לבית האסורים. כשד חמתו הוציאו המלך ובקש להבין מדוע שטה בו, ורבי שמשון הסביר: "אלו היה הוד מלכותו וסאל אותי לאן אני מבקש ללכת, הייתי שוב כי אני בדרכי לבית מסחרי. אלא שהמלך שאל לאן אני הולך, ועל כך השבתי בהלכה כי איני יודע, והא ראיה שהלכתי אל בית מסחרי והגעתי אל בית האסורים... וכי יודע אדם לאן יוליכו אותו מן השמים?"

ועוד מספר, כי שונאיו של רבי שמשון הלשינו עליו לפני הקיסר שהוא מועל בכספי המלוכה, אך הוא לא טעה אזנו אליהם, שכן הכיר את ישרו ונאמנותו. אך לאחר שחזרו והאשימוהו, בקש הקיסר מרבי שמשון לחשב את כל חובו ורכושו. הוא בקש זמן-מה לחשב את חשבונותיו, ולאחר מכן הגיש מאזן מסדר של כל כספו, אלא שהסכים היה קטן בהרבה מהצפוי, ורבי שמשון הסביר לקיסר כי הוא לא רשם את ערך רכושו, אלא חשב את כל סכומי הצדקה שחלק בכל ימי חייו, שכן זהו רכושו האמיתי אותו לא נתן לקחת ממנו, בשונה מרכושו הגשמי שהיו אצלו ומחר איננו ברשותו. ובמספר במסכת ברכות על מונח המלך שבזכו אוצרותיו בשני בצרת, ואמר "אני גנתי במקום שאין היד שולטת בו... אני גנתי לעצמי". וכפי שדרשו את הפסוק "ואיש את קדשיו לו יהיה" - שרק מה שהאדם נותן לצדקה הוא הרכוש האמיתי של האדם עליו יהיה, אבל את חילו לאחרים יעזוב.

נמסר עליו שהותיר בתבירי רבים עם חדישים נפלאים בכל מקצועות התורה שחדש למרות היותו ראש השתדלנים בדורו, אולם רב כתביו נאבדו. לאחרונה נדפס בקריה מכתביו עם דרשות על הש"ס בדרך האגדה.

לא יתיצב איש בפניכם

בעל ה"פנים מאירות", רבי מאיר ב"ר יצחק אשכנזי איזנשטט, היה מגאוני הדור בפולין ואשכנז ומחשובי הפוסקים והמשיבים בהלכה, וספרו הפך לנכס צאן ברזל בעולם התורה.

תחלה כהן ברבנות שידלוביץ שבפולין, ולאחר מכן הגר לאשכנז והתקבל לרבנות הקהלה העתיקה וורמייזא. ממנה עבר לפרוסטיץ בה החזיקה הקהלה את אחת הישיבות הגדולות במזרח-בית, והוא כהן בראשה. העמיד תלמידים רבים, בהם הרבי ר' יהונתן אייבשיץ שגדל אצלו כבן לאחר שהתיתם בצעירותו מאביו, ועוד מגדולי הדור הבא. בשנת תע"ד התמנה רבי מאיר לרבה של איזנשטט במערב הונגריה דאז, שהיתה קהלה יהודית נודעת בימים ההם, ואליה היו כפופות שבע הקהלות שבמחוז. בתקופת הנהגתו, הפכה העיר איזנשטט והקהלות הכפופות לה, למבצר של תורה באשכנז. בהקדמה לחדושיו על מסכת בבא קמא, מתאר רבי מאיר את קהלת איזנשטט ואת אהבת התורה שבה: "מקום חשוב ד' אמות של הלכה, היא קהלתנו החשובה קהלה קדושה איזנשטט, ושם מצאתי אהלים נטויים לשבת לומדים חריפילי, וגם החזיקו לי אלופי הקהל ישיבה תמידית בסדרן, תלמידים בחורי חמד המקשיבים לקולי, ולנתי עמם בעמקה של-הלכה".

בשנת תפ"ג, פחות מעשר שנים לאחר עלותו לכהן ברבנות איזנשטט, נאלץ רבי מאיר להמלט מעירו האהובה בעטיה של הלשנה שקרית בנגדו. הוא שב בחשאי לפולין בה כהן ברבנות בראשית ימיו, ובמשך פשנה התחבא מאין רואים מחשש הסגרה לידי השלטונות. על מהות ההלשנה ישנן כמה גרסאות, אולם אין ספק כי היה שריו בספנה גדולה וזאת כתוצאה מהלשנה מרשעת של יהודים מבני הקהלה. בספרו "בתנות אור" מביא רבי מאיר איזנשטט "דרוש דרשתי בתוכחת מוסר לעם בקול המון חוגג בחדש מנחם שנת תפ"ג, כשיצאתי באלו הן הגולין למדינת פולין מחמת מלשינים". בספרו "פנים מאירות" הוא חותם על תשובה הלכתית במר-נפש: "בה דברי המתפלל בלב נשבר ונדדה, ולפי דואג בקרבי שיצילני משפת שקר". ובהקדמה לחדושיו על מסכת בבא קמא הוא כבר מודה לה' עד נס הצלתו: "אודה ה' מאד בפי ובתוד רבים אהללנו הלולא רבה, אשר הרים מאשפות אביון כמוני, והשיבני בין נדיבים, במקומן של שבחים, והחזירני לנווי ולמקומי".

ליל ששי אחד אחר חצות, ישב רבי מאיר בביתו והנה בתורה בשקידה בדרך, והנה נשמעות דפיקות בדלת. הרב לא חשש תחלה, שכן ביתו היה פתוח לשואלים בכל שעה, אך נבהל לראות שני גברתנים שנכנסו אל הבית פשהם גוררים אחריהם שק ענק וכבד. הם נעלו את הדלת מאחוריהם, ובפנים חמורות סבר ספרו לרב, כי זה עתה הם שבים ממסע של שד ובזה שערבו באישון לילה בארמונו של דפס העיר, ומזמנתם הצליחה מעל למשער. הם הצביעו על השק שבדפס, וספרו לרב כי הצליחו לחמס את כל אוצרו של הדפס, ועתה באו אליו כדי שהוא יחלק ביניהם את השלל שזה בשוה. עיניהם הרושפות ומבע פניהם לא הותירו לרב בררה, והוא ידע כי הלכו מסגלים גם לרוצחו נפש אם ינסה לסרב לדרישתם. בלי רצון ובעל-כרחו, נאלץ רבי מאיר להעריך את שוי האוצר הגדול, ולאחר מכן קבע את החלוקה ביניהם לפי יחס השוי של הכלים הגנובים. שני השודדים היו שבעי רצון מהחלוקה של הרב, אולם עדיו לא נרגעו. "אנחנו מזוהרים אותך באזהרה חמורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שלא לגלות שמץ דבר מהמעשה, וזכר כי ברמות אתה אם תגלה כל פרט שהוא", ואף דרשו ממנו להשבע בפניהם כי לא יגלה מאומה. הלילה הלך והעמיק, ורבי מאיר הבין כי בלתי אליו הרעה. הוא ידע היטב כי את הסוד לא יהיה נתן להסתיר זמן רב, עוף השמים יוליך את הקול, ומהר מאד יתגלה כי הוא היה בסוד הגנבה הגדולה מארמונו של הדפס. הקרקע בערה מתחת רגליו, ולא היה ספק בידו לעשות מאומה, חוץ מאשר לברח מהעיר באפן מידי. בשעות הבאות ישב הרב בשהוא ספון בתוך עגלה הרתומה לסוס, ולמחרת יום ששי ערב שבת הגיע לכפר קטן ונדח, שם שהה בשבת כשהוא מתחבא מאין רואים. עם יציאת השבת המשיך הרב במסע בריחתו, כשהוא שם פניו אל עבר העיר וינא, שם פנה אל ביתו של השור הנודע רבי שמשון ורטהימר.

רבי שמשון ורטהימר היה ידידו הטוב של רבי מאיר איזנשטט, ובזכות השתדלותו זכה רבי מאיר להתקבל לרבנות וורמייזא ולהנהגת ישיבתו שם. גם לאחר מכן, פשהעלתה ההצעה למנותו לרבנות איזנשטט, שוב היה רבי שמשון זה שדחה את המנוי, ובזכות המלצתו התמנה הכתירוהו בגי איזנשטט עליהם. רבי שמשון אף השפיע על כמה עשירים יהודים להשתקע באיזנשטט,

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

והיה עקב תשמעו (ז, יב) - עוד רמז על דרך אומר פקודי ה' ישרים משמחי לב, והוא אומר והיה, השמחה תהיה עקב תשמעו, ופרוש עקב שכן עסק התורה תשמחהו. והוא מה שרמז התנא באומרו מצוה גוררת מצוה וכו' ששכר מצוה מצוה, שהיא השמחה:

כלי-המצוה וגו' (ח, א) - צריך לדעת מה מצוה היא זאת. ועוד, הלא כבר אמר עקב תשמעו ושמרתם ועשיתם, ומה מקום לחזור לומר כלי-המצוה? אכן הן האיש משה השפיל בלבנות בני-אדם כי רוח אחד יתעם בקטן כגדול, והוא סלם להמעיט בעבודת ה' ולצאת מדור החיים, והוא כי בעשות האדם מצוות ה' שנים או שלש מאשר תבואנה, ומה גם אם יחזיקו באחת מכל מצוות ה' בתמידות ובנתיבות, יולד בהם הולדה רעה להתעצל בשאר המצוות הבאים לידם, ומה גם אם יהיו בידם כמה וכמה מהמצוות שהמלאך נפשם בקצת מהמצוות, ומה מאד פשה נגע זה ובפרט בכלל ההולכים בתורת ה' להבנות המצוות הקלות בראותם שהם לומדי תורה ומקומים רב המצוות וכו', וזה הוא הסובב יסורי האנשים וימעט בבודם וירבה גזונותם וישפל אדם וישח איש, ואשר לזה בא נביא ה' בתוכחותיו ואמר כלי-המצוה, יחס לכללות התורה למצוה אחת וצוה על-פלה לכל יטעה בשגיון הנזקק:

ונתן טעם שאין עליו תשובה, ואמר למען תחיון ויבאתם וגו', נתבאר במאמר תחיון על-דרך אומרים ז"ל כי פאדם יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים, וינגדם בא דבר ה' לשמור שס"ה מצוות לא-יתעשה ורמ"ח מצוות עשה, והנה ישער אדם בבואו על אבר או גיד אחד איזה מחוש או מכאוב, ויצעק לבו באוי ואבוי ממכאובו, האם יקבל מענה לצעקו באמור לו הלא לך רמ"ח אברים ומהם רמ"ז שלמים, ואם חלק מרמ"ח יחלה אין ראוי לקבל על-זה? וזה דמיון שמירת המצוות שהם מחדים כנגד האברים והגידים, וכשאדם עובר ומבטל אחת מהנה יפעיל הכאב בשכנגדו באברים ובגידים, וכשם שאין תשובת בריאות רמ"ז מועלת להעביר הרגש כאב האבר תשלום רמ"ח, כמובן לא ישלימו רמ"ז מצוות עשה לחסרון האחד תשלום רמ"ח, וכמובן לא ישלים שמירת שס"ה מצוות לא תעשה לבטול אחד תשלום שס"ה, והוא מאמר כלי-המצוה, פרוש בכללותיה שלא יחסר כל שבדרך לעשות, תשמרון לעשות - פרוש בין מצוות לא-יתעשה בין מצוות עשה, וישטעם למען תחיון, זה תלוי בזה, ובשאתה מחסר אחת מכל המצוות אתה מחסר כנגד חיות אבר אחד, וכו'. ואומרו ורבייתם, פרוש שבאמצעות זה לא יהיה להם מונע מהטובות, ויחיו וירבו:

עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל שאמרו, בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא, עד כאן. ובא מאמר משה כאן להם בדבר חדוש, שאם ישראל יתעצמו לשמור ולעשות כל המצוות בכללות יבטחו משלשתם יחד, והוא אומר כל המצוה וגו' למען תחיון הרי חיים, ורבייתם הרי בנים, ויבאתם וישיבתם וגו' הרי מזוני, ארץ ומלוכה ונתיים מלאים כל טוב וגו', ומעתה כל המתעצם בשלמות התורה והמצוות מבטח בבני ובחיי ומזוני, וזה לך האות, אברהם שהמלך היה מגיד עליו שלא יהיה לו בנים, ולצד שהתעצם בשלמות בעבודת ה' נשתנה המלך והיו לו בנים:

והוא אף הזיל זהב מפיסו כדי לבנות בית-כנסת מפאר עם מקוה טהרה ברחוב היהודים שבה, וקבע גם שפרקע בית-הכנסת תהיה נמוכה מהרחוב הסמוך, כדי לקיים את דברי חז"ל בברכות שיש להתפלל במקום נמוך שנאמר "ממעמקים קראתיה ה'", ללמדך שאין גבהות לפני המקום. רבי שמשון נחליץ לסייע לידיו שנמלט על נפשו מאימות המלכות, אולם רבי מאיר הנרדף חשש לשהות בביתו זמן רב מדי, כדי שלא יתגלה, והמשיך את מסע בריחתו לעבר ערי אשכנז, וורמזיא והנובר, אך לא מצא מנוח לכף-רגלו.

נשוב עתה אל העיר איזנשטט. הגנבה הגדולה בארמונו של הדכס התפרסמה חיש מהר, וכל העיר היתה בפרקחה. עוד בעצומה של השבת שאחרי הגנבה, הסתובבו פרוצים בכל רחובות העיר והכריזו, כי כל מי שיש בידו מידע שיכול לשפד אור על תעלומת הגנבה, מזמן לפנות אל שלטונות החק, לצד אזהרות חמורות למי שיסתיר מידע כלשהו. הימים שלאחר מכן היו גדושים בחפושים נרחבים ובחקירות נמרצות, הדכס לא הרפה ממאמציו לגלוי האוצר הגנב, והגיעו הדברים לידי כך שהגנבים החלו לחשש לעורם. הם קוו כי אט-אט יגיעו העניינים, אך כשראו שהמשטרה לא מרפה ממאמציה, החלו להתגלות אצלם סמני שבידה. אחד הגנבים שהיה חלושי-אפי נשבר ראשון, ובלי לספר לשתפו בפשע, הקדים ועלה אל הדכס וגלה לפניו את המאדע כולו. הוא הניח לפניו את כל חלקו בגנבה, ולא הסתיר את העבדה שהם הכריחו את הרב היהודי באימים לחלק את הגנבה ביניהם, ומפאת כך נאלץ לברח מהמדינה באפן פתאומי. הדכס חנן את הגנב עקב הודאתו, ועד מהרה עלה בידו להשיג גם את החלק השני של הגנבה לאחר לכידת הגנב הנוסף.

לאחר שהעניינים סדרו, בקש הדכס לזמן לפניו את רבי יעקב איזנשטט, בנו של הרב הנערץ, וספר בפניו את השתלשלות העניינים. "אני מודע לכך שאביך נאלץ לחלק את הגנבה בין צמד השודדים, עקב כך שהיה נתון בסכנת חיים, והוא אף נאלץ להשבע בפניהם מתוך פחד שלא יגלה שמץ דבר על הגנבה. באשמת נזילים אלו הוא נע ונד בארץ נכריה זה כבר חדשים ארבים, בלי למצא לעצמו מנוחה ומרגוע. צא נא לחפש את אביך הנמלט, ובקש ממני בשמי לשוב הנה, ואני ארבה להיטיב עמו ובצלי יחסה לאורך ימים בבטחה ובשלווה". נדרשה עוד תקופת זמן עד שהבן הצליח לעלות על עקבות אביו המיסר, והרב שמח לשמע את הבשורה הטובה וחזר לאיזנשטט באנחת רוחה. הדכס קבל את פניו בשמחה, וקרא: "צדיק אתה ואין בידך כל עוולה. שב עמנו לאורך ימים, ואתה שלום ובידת שלום וכל אשר לך שלום".

מטעים

וזכרת את-כלי-הזרף אשר הליכך (ח, ת)
התבות 'אשר הליכך' מטעמות בטעמי קומא ואזלא, רמז לעמודי אש וענן שהלכו לפני העם ולא אחריו, כפי שאמרו במדרש שבשוהציה הקב"ה את ישראל, היה נוטל הפנס ומנהל לפניו, שנאמר "וה' הלך לפניו יומם", שלא בסדר המלכים שהולכים אחרי המחנה שלא יפגעו בו האויבים. וזהו אשר הוליכך בקומא ואזלא, שהקב"ה הקדים והלך לפניו. (פני יוסף)

ויענף וירעבך (ח, ת)
בטעמי זרקא סגל, שלא יחשבו בני ישראל שהקב"ה מאס בהם ולכן הביא עליהם עני ורעבון, אלא באמת הפכו על-ידי כך להיות עם סגלה, כפי שנאמר להלן "למען הוריעה, כי לא על הלחם לבדו חיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". (דברי חזקאל)

בזהר מובא זרקא סגל הם סמני שמחה, ולכאורה מהי השמחה בעני ורעבון? אלא שתשובתו בצדו, "ויאכלך את-המן" - שאף שהיה להם קשה בתחלה, קבלו שכר טוב בכך שאכלו את המן ארבעים שנה. (תר תמ"י)

שמלתך לא בלתה מעליך (ח, ת)
בקש משה רבנו להראות לעם ישראל, עד כמה חביבים הם לפניו יתברך, שהרי אף שמלתם לא בלתה מעליהם. ואמרו חז"ל בערכין, עד כמה נחשב יסורים לאדם כדי לכפר עליו? אמר רבי אלעזר "כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו", ומפרש רש"י שהבגד אינו מתאים למדתו ויש לו צער מכך. וזה שאמר משה, שמרב אהבת ה' לבניו לא יסר אותם אפילו בצער קטן כזה, שהבגד לא יתאים למדתם, אלא הבגדים גדלו עמם כחמט שגדל עם כסויו. ועוד אמרו שם בערכין, שלעתים מצטער האדם שחלוקו נהפך והוא צריך להפך אותו ולפשט אותו מעצמו, וגם זה נחשב לו ליסורין. ושניהם רמזים בפתוס: "שמלתך לא בלתה" - שלא התפרסר בכך שהבגד אינו מתאים למדתם, כי בגדיהם גדלו עמם. "מעליך" - שלא הצטערו שפא התהפך חלוקם וקיו צריכים לפשט אותו מעליהם, ואת כל זאת מנע ה' מבני מרב חבתו ואהבתו אליהם. ורמז לזה בטעמי המקרא: "שמלתך" - קומא ואזלא, כלומר מה שקדם ולבש בקטנותו היה טוב למדתו ואזל עמו גם בגרותו. "לא בלתה" - בטעמי מהפך פשטא, כלומר לא היה מהפך ולא היה צריך לפשט אותו... (צמח הצבי)

כי עיניכם הראות את-כלי-מעשה ה' הגדל אשר עשה (יא, ז)
טעמי המקרא קובעים כי תאר 'הגדול' מוסב על המעשה, ולא על ה', כלומר המעשה הגדול של ה', שהרי התבות מעשה ה' מטעמות יחד בטעמי מרכא טפחא, ותבת הגדול מפסקת מנו, ללמדנו שהתאר גדול מתחם אל המעשה שעשה ה'. (אור תורה)

פחדכם ומוראכם יתן ו' אליכם על-פני כל-הארץ (יא, כה)
התבות פחדכם ומוראכם מטעמות בטעמי קומא ואזלא, לרמז על המובא בירושלמי מסכת שביעית וכן במדרש רבה ויקרא, שבאשר בא יהושע ברינו לכבש את הארץ, עמד הגרשי מאליו ועזב את הארץ עוד בטרם נלחם עמו. וזה רמזו בפסוק שעקב המורא והפחד שהיו לגרשי מפני ישראל, לכם "קומא ואזלא" - הקרימו ועזבו את הארץ ויצאו הימנה. (תר תצ"ב)

לא יתיצב איש בפניכם - המשך

ישנן שתי גרסאות נוספות על סבת בריחתו של ה"פנים מאירות" מאיזנשטט, אך גם לפי שתיהן נגרם הדבר כתוצאה מחשש להלשנה והסגרה בידי השלטונות.

לפי המספר בשם רבי יצחק משה פרלס שפנה ל"מים פרבה של איזנשטט, ארעה הגנבה בכפר ציקנודורף הסמוכה לאיזנשטט, שם פרצו חמשה גנבים למנוח המקומי ושדדו את הכלים היקרים שבו. לאחר הגנבה נמלטו הגנבים לעבר העיר הגדולה איזנשטט, ובדרום פרצה ביניהם מריבה ביצד יחלקו את הכלים הגנובים. והנה ראו אור באחד הפתחים, ולפניהם נגלה הרב יושב על תלמודו. אמרו הגנבים זה לזה: "הבה נסור אל הרב היהודי, והוא ישפט בינינו". בבקר התגלגלה הגנבה בבית התפלה הנוצרי, ושומר העיר של איזנשטט ספר לשלטונות כי הוא ראה באישון לילה חמשה פרנשים נרגשים ומבהלים נכנסים אל ביתו של רב העיר, רבי מאיר איזנשטט. החקירה נפתחה, וכשהגיע הדבר לאיזנזי של רבי מאיר, נחפז לברח והגיע אל העיר פרוסטיץ, כשהוא מזתיר את כל משפחתו באיזנשטט. היתה אז צרה גדולה בעיר, ובמשך ימי המשפט שנמשך זמן רב, אמרו בני הקהלה תחנה מיחדת בכל יום שני וחמישי, אותה נסח רבי מאיר בעצמו.

נסח התחנה השתמר, וממנו מסתבר כי המלשינים היו יהודים, למגנת לב. "יהי רצון מלפני אבינו שבשמיים, שתעקר ותשרש את כל שרש פרה ראש ולענה שבשראלי, ולא יהיה פורץ ברחובותינו, הם המוסרים המזיקים את ישראל בלשונם ומרסמים מעמדי הקהלות ומצרים את אחיהם להתגולל עליהם ולהפילם". בהמשך מופיעות קללות נמרצות על ראשי המלשינים, לצד ברכות לכל מי ששומר פיו ולשונו ומרחק את הרשעים. וספר רבי מרדכי יפה-שלזינגר, רבה האחרון של איזנשטט ולימים רב בתל-אביב, כי עד שנות השואה המשיכו לומר תחנה זו מדי יום שני וחמישי יחד עם נסח ה"יהי רצון" השגור שאומרים לאחר קריאת התורה, מתוך ספר מיחד שהיה בבית-הכנסת בכתב-יד, ובו כל התפלות המיוחדות שנאמרו בזמנים שונים.

לפי הגרסה השלישית ראה רבי מאיר איזנשטט בליל יום הכפורים חזיון שמימי, כשעלה לפתח את ארון הקודש לאמירת "כל נדרי", ונתגלה לו כי עליו לברח על נפשו מיד עוד באותו לילה, פן יבלע לו. רבי מאיר ברח אל העיר שדליץ, בה כהן לפנים ברבנות העיר, ומשם שגר מכתב לידידו רבי שמשון ורטהיימר בוויא בבקשת עזרה וסיוע במצבו העגום. בינתיים הגיעו שוטרים בעצמו של יום הכפורים אל בית-הכנסת כדי לכלא את הרב, וכלם נדהמו לראות כי הרב נעלם. הרקע למאורע היה דייתורה שבה עסק בנוגע לסכסוך ממוני בין פמה אנשים שפחדו במלכות, והחשד נפל על הרב שגם הוא נטל חלק במרד נגד המלוכה. ואכן על מצבתו של ר' אליהו בנו של ר' יששכר בר שמש שנקבר בבית-העלמין באיזנשטט במרחשון תע"ה, נחרת כי הוא נפטר "בשעת החשד".

רבי איסר זלמן מלצר, שהיה צאצא בן-אחר-בן ל"מאיר נתיבים", הוסיף וספר ספור נפלא הקשור למאורע בריחתו של זקנו הגדול, אותו שמע מרבי מרדכי סנדר הלוי קופרשטין רבה האחרון של ראדי, ששמעו מאביו רבי יעקב קופרשטין רבה של נימצעין שהיה נכדו של רבי מאיר איזנשטט. הספור מובא גם בהרחבה בספר "תאומי צביה" שחבר רבי זלמן זאב מגיד מישרים בוילנא, אותו שמע מאביו רבי יחזקאל פיכל מגיד ומורה-צדק בוילנא בעל "תולדות אדם" ששמע מרבי ישעיה ברלין בנו של הדיין רבי ליב שעמו ארע המעשה דלהלן.

באותה שנה שרפי מאיר נעדר מאיזנשטט עקב חצפה של אדם אלים ותקיף מהקהלה, עד שנאלץ לברח מהעיר מחשש סכנה, המתינה הקהלה עד בש לשונו. באשר לא הגיע ממנו אות חיים, הסיקו פרנסי העיר כי הוא בנראה שבק חיים, והחלו לתור אחר ממלא מקום. אחד הדיינים בשם רבי ליב מוכיה, נמצא מתאים לתפקיד רב העיר, ובשבת הראשונה דרש בבית הכנסת את דרשתו הראשונה. בנהוג הביאו בני העיר מיני מגדנות ומטעמים לכבוד הרב החחדש,

סגולה נודעת שהפכה לנחלת הכלל, לומר בסוף תפילת העמידה קודם "יהי רצון" פסוק מהתנ"ך שמתחיל באות ראשונה של שמו ומסיים באות אחרונה שבשמו, סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין בבית של מעלה.

המנהג השתרש והפך להיות חלק בלתי נפרד מכל סידורי התפילה, וברבים מהם גם מופיעה רשימה אלפביתית של פסוקים לשמות אנשים ונשים, עם ציון המקור מדברי השל"ה הק', ומחברי זמנו נסקו בנידון אדם שיש לו כמה שמות אילו פסוקים עליו לומר וספקו נוסטו, ואף התחבטו בדיון אדם ששכח לומר את הפסוק אם יש עניין לאומרו אחר התפילה... אך מפליא לנלות כי אין לכך מקום קדום ולא נזכר כלל בספר השל"ה. רבים הגיעו וכתבו "בקיצור של"ה" במקום של"ה, אך גם שם לא מופיע, למעט מהדורה אחת בלבד ב"תרכ"ד, כהוספה מאוחרת של המהדיר: "ועוד הוספנו פה להעמיד בסוף הספר הפסוקים משמות האנשים אשר לא נזכרו ולא נדפסו עד הנה", ושם כתב כי מקור הסגולה בספר הכוונות, ש"הרשעים אינם יודעים ששם קבד ומכין אותן מכות אכזריות, ומי שאומר בחייו כל פסוק אחד המתחיל בהתחלת אות משמו ומסיים בסוף אות משמו, הדיינו אותו השם העולה עמו לספר תורה שהוא שם הקודש... ומי שאומר פסוק כ"ל הוא סגולה שלא לשכוח שמו... על-כן אמרתי להעתיק הנה לזכות בו הרבים ויאמר אותו בשמונה עשרה קודם יהי רצון בסוף התפילה, אלא שאין מקור כזה "מקור הכוונות". בתום לב מוכיחים רבים מספרי דורנו כמקור קדום למנהג זה, בדברי רש"י בפירושו לספר מילה, שם נכתב על הפסוק "ותשיה יראה שמך" - "מאן שכל מי שאומר בכל יום פסוק אחד המתחיל ומסיים שמו מתחיל ומסיים שמו, התורה מציגה מניחיהם". אלא שדברים אלו, כמו הוספת רבות בדברי רש"י במקרא כולו, הינן זיוף נלע של המולד שמואל דלוגאטש שהדפיס את התנ"ך עם רש"י בשם "אגודת שמואל" באמסטרדם שנת ת"ט, והוסיף משלו דברי הכל לרוב תחת הכותרת "מרש"י ישר" עם ציטוטים בשם "עובדי הנביא" שלא היה ולא נברא, והם הפכו ברבות הימים לחלק בלתי נפרד מדברי רש"י ונתלו באילן גדול. ובסידור רשב"א אף הפליג וכתב, שתקנה זו היא "תקנת הגאונים לזכר ההצלה בימי מרדכי ואסתר ש' תיגנון אמרו הפסוקים הידועים אל ה' תירא", ולבריו נתקן הדבר אחרי חורבן בית ראשון שאז נמכרו ישראל לעבדים ושפחות וגו' נפשתי היו מובנים, לכן לימדו ישראל את ילדיהם מיד כשהתחילו לרבו פסוק מכתבי הקודש והיה שורר על פיהם, כי שיכור כי מילדי העברים הם ויהיה סמיו לפדיון שוביהם.

עצם שכחת השם ביום הדין, מקורו קדום בכתבי האר"ז בסוף שער מאמרי רשב"י, וכן בשער הגלגולים, אך עניין הסגולה לזכירת השם לא מופיע שם. בזהר חדש מובא שחיבי יהונם לא זוכרים את שמם, ובהורא פרשת אחרי מובא שהמנונה על הגיהנם לא מזכיר לאנשים את שמם. וברוכו כן בראשית הכמה מובא, שזכית את הרשע מכות אכזריות עד שייכר בשמו, ומקורו "מלמסת חיבט הקבר וגיהנם" שהוא מדרש קדום, ובשער הגלגולים מובא מנלק מפרקי דרבי אליעזר, אך אומה בש"ת "צפחית בדבש" (סימן נה) לרבי חייא פונטרמיולי על תועלת אמירת פסוק, שהרי "לפי שדון של דברים אשר דבר בקדשו רבנו האר"ז, השם ששואלים ממנו היינו שם הקליפה הקשורה עמו, שאם היו יודעו היה יכול לתקן, ואין שואלים ממנו השם שעולה בו לש"ת שהוא השם שקראו אביו ואמו, כי מה יתן ומה יוסיף ידעת שם זה לתיקון הקליפה, וממילא גם אם אומר בחייו כתוב המתחיל באות משמו ויוציא, ראה אהיו מועיל".

מקור קדום לכך הוא סידור המקובל רבי נפתלי הירץ טרייוושי, אך שם נכתב "קבלה בידיו פסוק המתחיל בשם איש כמוני נ' בראש ו' בסוף, טוב להזכירו בדרך ההולך או עסק את עמיתו הן בלימוד ככל חפץ", ובכותרת נכתב הפסוק "נדרות פי רצה נא ה' ומשפטי למדי" - מתחיל ומסיים כאותיות שמו נפתלי, אך לא בסגולה שלא ישכח שמו, ולא דווקא להזכיר בסוף תפילת העמידה. גם ב"אליה רבה" מזכיר מנהג זה לומר פסוק המתאים לאותיות שמו, אך לא מזכיר שהוא סגולה שלא ישכח שמו, וכותב שמקורו מ"ב", רבים חשבו לתומם כי פענוח ראשי התיבות הוא "בית יוסף" ממקובל, אך נלאו מציאו בדבריו רמז כלשהו לעניין זה. ומסתבר שכונת האליה רבה" ב" ברש"י יש, והכוונה לתוספת מחזפת בדברי רש"י במכיה הנזכרים. ב"אורחות חיים" לרבי נחמן כהנא מספיקא על השו"ע כתב: "ואני יגעתי ולא מצאתי בבית יוסף כאן שום רמז מזה, ואולי כוונתו על איה ספר אח"י, ומצטט מהספר "מאורי אור" לרבי אהרן וורמש ממין, שמה שנתנו "רוב המון ע"פ מחברים לומר פסוק מעין שמויתיהם ב"ר וס"ת, כיון שלא נזכר כלום בתלמוד ומדרשי רשב"י ובשם קדמו, הוי כהפסק שלא מעניין תפלת, ומוטב לאמרו אחר עקירת רגלו קודם י"ה, וזכרון אחד לכולם", וכן תמה ב"א נדבר" למה לא נחשב להפסק. אחרים פענוחו את ראשי התיבות ב"ב" - "ברכת יהודה", וסברו כי כוונת האליה רבה" לכינוי הספר "סמיכת חכמים" של רבי נפתלי כ"ץ מאמשרדס שמבקש בצוראחו מהסוכבים אותו בפטירתו לכוון "באמירת פורקים ומזמורים אלו אותיות שמי לבקש רחמים שלא אשכח שמי כשישאלו אותי בעלמא דקשט, ויהיה שמי רגיל על לשוני שלא אבשו ולא אכלם ולאמרו תיכף, גם לתקן שמי", וכך מובא משמו של ה"סמיכת חכמים" בספר "דברי חכמים" לרבי יהודה לייב פאחאוויצער המבורג תנ"כ, "שתועלת לזה שלא ישכח שמו הוא שבכל יום ישב אותיות שמו עם אותיות נשמה, כגון אם שמו יצחק יציר לפניו כזה ג"ש צמ"ח ה"ק", וכן מזכיר בשם המקובלים "שטוב לכל אחד שימצא איהו פסוק מהתורה ונביאים וכתובים שיתחיל את ראש הפסוק כאות ראש שמו וסוף הפסוק כסוף שמו, ותמיד יהיה שורר בפיו אותו הפסוק, והוא לו לתועלת להזכיר אותו בעת צרה, וי"א שגם הוא תועלת שלא ישכח שמו להשיב לשואלו קבד הגיהל כי שמו", אך לא כתב להזכיר בכל יום ודווקא קודם "יהי רצון". מו"ל ספר התולדות של רבי אריה לייב מטיטשין כותב, כי נשאל על "מה כתבו בשם השל"ה לומר קודם יהי רצון פסוק המתחיל באות הראשון משמו ומסיים באות האחרון משמו, שאלני איש אחד שחפץ בשל"ה ולא מצא... ושלחני לדודי והשיבני אמת כי לא נמצא בשל"ה דבר מזה, וגם בדברי האר"י הק' זצ"ל לא נמצא מזה כלל, וגם בסידורים שכתבו זה לא נרשם בכולם שזה בשוה". אך במשך הזמן אימצו רבים את המנהג, וגדלו הצדיקים אף החשיבו אותו והגנו עליו, והנראה נהגה ופושתי.

בליל כ"ב במו"א תקל"ו, נפטר רבי יוסף שטיינהארט אב"ד ור"מ פיורדא בעל "זכרון יוסף", שנודע כאחד מגדולי ופוסקי דורו והממדי תלמידים רבים. אשתו השנייה מרת קריינדל הייתה תופעה ייחודית במניין בתולדות ישראל, שכן נודעה בחכמתה המיוחדת ובעלת ואחיה אף מצוטטים דברי חכמה מפייה בספריהם. הוא נשאה לאחר פטירת אשת נעוריה, והיתה ממשפחה מיוחסת ואחותו של הבקי הנודע רבי ישעיה פיק ברלין אב"ד ברסלאו בעל "הפלאה שבנרתיק" ובעל ההגהות על מסורת הש"ס. כינויה היה "עבדעצ" קריינדל - הרבנית, ונודעה ב"גודל צדקתה" ונצטתה כחכמה ונבונה בצדקתה המושגת במדינה טובה בתורת ה' הנאמנה בדעת ותבונה, מפורסמת לשבת במדינה ובכל עבר ופינה לחכמה, אשה בכל אלה לא נמצא לשבח ולתהילה". אחיה רבי ישעיה פיק כותב עליה: "אחותי המפורסמת בכל קצווי ארץ", ידיה בכל קדושה ויודעת ספרי חכמניות ודורשניות כבנות צלפחד בן חפר" ומביא חידושים ממנה. על מצבתה נחרתו שביחה המופלגים, "אשה יקרה וחשובה ספונה, מלומדת בתורת ה' הנאמנה בדעת ותבונה, מפורסמת לשבת במדינה ובכל עבר ופינה, בחכמה ונבונה בצדקתה המושגת במדינה טובה ונכונה, מוכתרת בנימוסין ושבעת קלוסין... ועם שהיתה אשה חשובה ורדולה היתה בעיניה שפלה וענוה בפניו טובה, לא נודע מעולם שהרגילה על שום אדם קטטה ומריבה, והיתה דנה את כל אדם לכף זכות בנחת ושובה, ככה פרשה לעינים הגוונים וידיה שלחה לאביונים מעונים, ורש לא שמע נערה מפיה כל הימים רק דברים טובים ונחומים".

לפי מסורת שהובאה בספר "הישיבה הרמה בפיורדא", היתה מלמדת את תפקיד בעלה בהעדרו ומוסרת במקומו את השעור הקבוע לבני הישיבה, עודדה יושבת מאחורי וילון, כפי שמספר המהרש"ל על זקנתו הידועה מרת מרים לוריא בת רבי שלמה שפירא אב"ד היילברון ולאנדא, ורבניות נוספות בתולדות עם ישראל.

עוד מלילותיה התפרסמה בשנינות לשונה, וכאשר פעם נכנס אביה לבית בזמן שהילדים הרעישו כדרכם ולכבודו השתתקו, אמרה בחכמתה "משנכנס אב ממעטים בשמחה..." מספרו שור"ת "זכרון יוסף" מזכירה בעלה בהערפה רבה, ומספר שהיא עודדה אותו להדפיס את ספריו "להעלות על מזבח הדפוס תורתו בקרב החקוקה על לוח לבב". וכן מציין שהיה מרצה לפניו מדברי תורתו והיא היתה מוסיפה לו נופך וראיות לדבריו, כמו למשל ראה לדבריו ממה שייסד הפייטן בסילוק דיוצר ליום ב' ד"ה, "והנאני בדריה מאוד", וכן תירצה לו את קושיותיו על דברי המהרש"ל ובספרו הביא את התירוץ בשמה "נראים הדברים", החידא"ב ש"ם הגדולים" מציין לתופעה פלאית זו של ציטוט חידושים בשם אשה בספרים הורניים, וכותב במלילות לשונו: "והרב זכרון יוסף בדרושים הביא פשטים ופירוש מן האשה הרבנית". מאידך, בקרב עדת החסידים אליהם התנגד רבי יוסף שטיינהארט וחתם בשנת תקל"ג לערך על כתב הסכמה לחרם שהוכרז נגד החסידים בכל מקומות מושבם, כשהוא מתמך על קונטרס הלעגני "זמיר עריצים", לא ראו תופעה זו בעין יפה, ובלגלוגם אמרו: "למה קרא את ספרו זכרון יוסף? והוא היה לו לקרוא לו 'זכרון קריינדל'?!... וכן: 'למה קרא 'זכרון יוסף' כי כל דבר שטות נותר ביוסרו'". לפי המסופר התארס החידא"ב בביתם בעת מסעו כשר"ד של ארץ ישראל, והתקבל בכבוד רב. באותה תקופה שרר מחשור בדגים בעיר, אך לכבוד שבת רכשה הרבנית דג במחיר עשרה זהובים, וכששמע החידא"ב שלכבודו שילמו סכום גדול לרכישת דג התבטא כי הוא חילול השם. בשעת הסעודה דילגה הרבנית בשעת חלוקת הדג, ולא הגישה אל החידא"ב ממעמי הדג. לפילאיתו השיבה "במקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב".

תירוץ נאה של הרבנית, מביא רבי יוסף בשמה בספרו על המובא בפרקי דרבי אליעזר, שיוסף הצדיק חי רק 110 שנה ונחטרו עשר שנים משנותיו, מפני ששמע עשר פעמים שאמרו בני יעקב ליוסף "עבדך אבינו" ולא מיהא, ותמה בעלה המחבר הלא מצינו במקרא רק חמש פעמים שאמרו עבדך אבי? והרבנית תירצה בחכמתה, שהרי יוסף עשה עצמו שאינו יודע לשון קדוש, ועמד המליץ בינו לבין אחיו, וממילא שמע עשר פעמים שאמרו עבדך אבי, ממש מהם וחמש מהמתורגמן, ואף החת"ם סופר מצטט חידוש נאה זה בשם "הרבנית אשת רב הגאון דק"ק פיירד" וברבות נוספת חידוש אחר רבי ישעיה פיק בשמה בספרו "מני תרגומא", הראשון בפירוש רש"י "עם לבן גרתי - לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחרי, שהרי לא נתקיימה ב". וכאשר תמה רבי ישעיה על איכות לשון רש"י השיבה, כי רש"י רמז כאן רמז נבא, כי אם תיטול את האותיות 'בי' מתיבת 'בביר', תישאר ארץ תיבת 'בי', כלומר, לא האותיות שר וחשוב אלא 'גר', שהרי לא נתקיימה ב". וכן מביא בשמה הסבר על דברי רחל "כי ידרך נשים לי", לפי דברי חז"ל בסנהדרין שרוב נשים מצויות בכשפים, ומכאן שרחל לא שיקרה חלילה לאביה אלא המזה לו שהתפיסם שנטלה שהם ענייני כישוף, נמצאים אצלה, "כי ידרך נשים" - המצויות בכשפים, "לי" - אצלי...

ומעשה בחזן של פיורדא שהתפאר מכך שמיד לאחר תפילת גשם שלו בשמיני עצרת, החלו לרדת גשמי ברכה. אמרה לו מרת קריינדל בשנינות: "אדם כמור מסוגל לא רק להוריד גשם, אלא אפילו להביא מבול לעולם"... ובליל שבת אחד כאשר דלת ביתה היתה געולה ובעלה כבר פנה לישון, דפקה על הדלת וקראה "יוסף! דעת יוסף! מכאוב" שנשמע באידיש האשכנזית "יוסף דאס, מאך אף" - פתח את הדלת...

ממיון "שרי המאה" מביא כמה אגדות נוספות עם פניני כמה של הרבנית קריינדל, כמו האמרה על המנגינה המליכית, הכלה בשבת הראשונה לאחר הגשושית לבית-הכנסת, ומאז מתחילה להתפלל בנו בקביעות, ובשבת הראשונה לאחר נישואיה עם רבי יוסף שטיינהארט אמרה במליצה על הפסוק "שמחת באומרים לי בית ה' נבדל" - "שמחתי לראות שנבעלי אמר אלי 'הרי את מקודשת לי', ואני אומר 'בית ה' נבדל' כשאר בנות ישראל הגשואות". אך יפה העיר הרב"ש המבוגר כי הסיפור מופרך מיסודו, שהרי הרבנית קריינדל היתה אלמנה כאמור בעת נישואיה עם רבי יוסף שטיינהארט. וגם הסיפור עם התשובה הפיקוחה על הטעות במכתבה אל אחיה רבי ישעיה פיק, שבו החליפה כ"ף עם ח"ת, והשיבה: "וקווי ה' יחליפו כ"ח", מסופר במעגל טוב" של החידא"ב אשת רבי שאול לעוונשטאם אב"ד אמטרסרם, שנודעה אף היא בחכמתה.

ובין הבאים היתה גם הרבנית של ה"פנים מאירות" שהניחה לפני הרב החדש בקבוק יין עם מכתב מקפל. כשיצא הקהל מלפניו, קרא הרב את הפתק שהניחה הרבנית ונחרד ממקרא התכן שבו.

בשעת הסעודה השלישית של אותה שבת, כאשר הקהל הגיע להסב יחד עם הרב החדש, קם זה והודיע כי הוא מתפטר מהרבנות שזה עתה קבל. הודעתו התקבלה בתדהמה פמוכן, ולאחר שהפצירו בו לנמק את פשר התפטרותו הפתאומית עוד בטרם החל לכהן בתפקידו, גולל בפניהם את דבר הפתקה שקבל מהרבנית של ה"פנים מאירות". "חז"ל אמרו, שאף שנפסקה נבואה מן הנביאים, לא נפסקה מן החכמים. ומי לנו חכם גדול מרבנו הנערץ רבי מאיר? הנה לפניכם הפתק שהביאה הרבנית שלו, והוא מכתב ששלח הרב אליה בסתר, ומגלה כי בחזיון הלילה הראו לו את הפסוק שבתהלים 'אוכל לחמי הגדיל עלי עקב'. רבנו הנערץ התבונן בפסוק שהתגלה לפניו, ובחכמתו הגדולה העדיפה מנבואה הסיק, כי אני, שהנני תלמידו זה מכבר, עומד להתמנות על מקומו, שהרי סופי התבנות 'הגדיל עלי עקב' הם 'ליב'. ואם אמנם רבנו לא התרעם כלל על המנוי שלו במקומו, אבל אני למדתי מזה שאין דעתו נוחה מכך, שהרי הרמז שקבל משמים הוא בפסוק נוקב זה עם תוכחת-מוסר, שאני שאכלתי את לחמו, לחם התורה, הגדלתי על מורי רבי עקב, ובזאת איני חפץ". הספור הכה בתדהמה את בני הקהלה, וכשהבינו כי הרב הנערץ עודנו בחיים אלא שנאלץ להסתתר בגלל הלשנה, החלו לפעל לבטול העלייה נגדו, עד שעלה בידם להשתית את הפרשה ולהשיבו לאיזנשטט.

וספר ר' ישעיה הנזכר, בנו של הדיין רבי ליב, כי מאז נהג לחתום את שמו "בהגאון החסיד מו"ה ליב ז"ל", שכן אב קצה שוחר באצילות-נפש על תפקיד הרבנות של איזנשטט, ראוי לעטרו בעטרה הולמת באתר 'החסיד'.

רבי מאיר המשיך לכהן ברבנות איזנשטט עוד בעשרים שנה, עד הסתלקותו בשנת תק"ד, ומנוחתו כבוד בעיר רבנותו בה כהן ברמה בשלשים שנה. ושמו נקבע לדורות על שם קהלתו המפארת 'מהר"ם א"ש' - מזרנו הרב רבי מאיר איזנשטט.

מדגש

מעשיה נאה קספרים על אותה העת פה יצא הספר ההלכתי המפרסם 'ערוך השלחן' של רבי יחיאל מיכל עפשטיין, וליצני הדור אקרו שהמחבר הפך את השלחן ערוך על פיו, ונקב רביו הספרים שיצאים חדשים לבקורים תפוז השמות מן הארץ ולא נותרו שמות לספרים, עד שהמחבר נאלץ לטל שם של ספר קיים ולהוסיף על דודו כדי להשתמש בו שוב. ולמה התרבו הספרים? מפני שפירות הראשונים לא היו בני ישראלי מגלחים את זקנם, וכאשר היה אדם מיישראל מחפץ לדין בקונו לשערה היתה נקדחת קפנו, היה מצניע את השערה בין דפי הספרים כדי שנהגו רבים. ובהתפשטות השלחן ועצרו בני ישראל החלו לגלח את זקנם, היו צריכים לחבר ספרים רבים כדי להצניע שערות פה רבות, עד שאילו השמות נאלצו למחור שמות עתיקים...

המעשיה נאה עד מאד, אולם יתכן ואין לה קשר עם המציאות, כי פנארה שם הספר אינו 'ערוך השלחן' כפי ששגור בפי ההמון שהוא הפוך מהשם 'שלחן ערוך', אלא 'ערוך השלחן' בחולם וכתבית חסר וא", והשם לקוח מפסוק בספר ישעיה (כא, ה): "ערוך השלחן יצפה הצפית אכול שותה קאמו השרים משחו קאמו". שם זה מסתבר יותר, גם בגלל הסבה שהשם 'ערוך השלחן' אינו נכון מבחינה דקדוקית, ומסתבר יותר שהמחבר העדיף להשתמש בשם הלכותי מפסוקי התנ"ך, כפי שנהגו רבים עוד מזמן הראשונים. מוכן שיש בשם גם רמז ל'שלחן ערוך' המפרסם של מרן ה"בית יוסף" שמקורו שמו מדברי המדקדק, וכן עולה מהקדמתו לספר בו הוא מותב "והנה טבחת טבח, ערכת שלחן, אקנה לה' כי רבים יסבו על שלחן". יש אמנם הטוענים, ששם הספר הנכון הוא 'ערוך השלחן', ומביאים לכך הוכחה מהאותיות הראשיות שנפסו בשער הספר במהדורת המחבר ושם נכתב 'ערוך' וכן מהאותיות הלטיניות שנכתבו במהדורה שנפסדה בידי בתו של המחבר, אך יתכן שהדבר לא יצא מתחת יד המחבר עצמו אלא בידי המדפיסים שתרגמו את השם כפי שהיה נראה להם.

מקור השם 'שלחן ערוך', הוא מדברי המכילתא בתחלת פרשת משפטים ומובאים בפרוש רש"י לתורה שם: "ערכם לפניכם כשלחן ערוך". ובספר "שנה בשנה" (תשכ"ו) מספר, כי "כשחבר הרב מונבחרדוק רבי יחיאל מיכל הלוי עפשטיין את ספרו 'ערוך השלחן', אקרו עליו ליצני הדור שהפך את השלחן ערוך. השיב בנגדם, הלא מקור מלא הוא בישעיה ערוך השלחן, חזיו וטענו נמצא שבעל השלחן ערוך הפך את הפסוק, ולא הוא, בעל השלחן ערוך פאמור מכילתא מצא ועלית בנה את השם הקולע הזה לספר קמים ביישראל", ואילו ר' מאיר בראלון מספר בזכרונותיו, כי כשיצא ספר זה 'פלט אחד הרבנים הגדולים מפי המשפחה שלנו, דבר הלצה ואמר, מרבים לחבר ספרים פלך עד שאין שמות חדשים בשבילים, ולפיכך נטלים את השמות הישנים ומתפכים אותם, במקום שלחן ערוך עושים 'ערוך השלחן'.

מן הענין להוסיף, כי לאחרונה יצא פרוש על ערוך השלחן הלכות מגלה, ושמו "צפה הצפית", שהוא המשך לשון הפסוק בישעיה, שעל-שמו נקרא פנארה הספר 'ערוך השלחן' עצמו.

חז"ל אמרו, כי שמעון העמסוני היה דורש כל את' שבתורה, כיון שהגיע ל'אתה' אלקות תירא - פרש, שכן לא יכול היה לדמות יראת אדם ליראת ה' עד שבא רבי עקיבא ודרש: "אתה" אלקות תירא - לרבות תלמידי חכמים, שיש לירא מהם ולבדדם. אמר רבי מנחם מוקצק בפריפוט לשונו: "אתה" אלקות תירא - לרבות תלמידי חכמים, שגם תלמידי חכמים צריכים להיות יראים מה'..."

וכן דרשו המדמונים, שאם יהיו תלמידי חכמים יראי שמים, או יתקבלו דברי המוסר והתוכחה שלהם, כפי שאמר רבי חנינא בן דוסא במסכת אבות: "כל שיראת חטאו קודמת לתקנתו - תכמתו מתקנות..."

וכן אמרו בדרך צחות על מאמר חז"ל: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", מפני ששביבם מתרבות המחלוקות, ומפילא גם מתרבה השלום בעולם...

מספרים על רבי יצחק ירחם דיסקין, שלצאתו שלח לירושלים וראה את המחלוקות הרבות שבה בין הרבנים, אמר בדרך צחות: "הרי חכמים אמרו 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם', והרי כלל בדינו מתוך המדות השתורה נדרשת פה, שאין רבי אחר רבוי אלא למעט, ומפילא בירושלים שהתגברו בה הרבנים לרב, אין הרבוי אחר הרבוי אלא למעט את השלום..."

וכן מספר רבי אליהו קולטניק רבה של סמילא בספרו "משמיע שלום", כי בזמנו היה עיר אחת ורב בראשה, אלא שפנה פרנסים מאסו בו ובחרו בשני רבנים נוספים, והתחלה פלה הפכה למדורת אש במחלוקת של שלש פחות. ובשאלו את אחד הפרנסים העיר היה השלום שאמרו חז"ל שתלמידי חכמים מרבים, השיב לשאלו כי נעלמה מונח המדה שאין רבי אחר רבוי אלא למעט, וכיון שהלכו ורבו תלמידי חכמים יותר מן המדה, נתמעט השלום ביניהם...

ומספר על רבי איזל חרף שפעם הגיע לעירה קטנה ועלובה, והתפלא לראות בה שני רבנים שכחו כל אחד על מצות מבני וקהלה. נענה ואמר: "זהו שאמר הפתוח 'וגם את הפתח יחצו', שגם עירה עלובה כזו שהיא בבחינת 'מטה', גם היא חצויה בין שני רבנים..." ובעירה אחרת שבה כהנו שני רבנים שנקראו בשם "יוסף", הראשון נוח לבדית והשני קשה כלענה ואיש מדון ומחלוקת, היו אנשי העיר אומרים על הראשון "יוסף דעת", ועל השני: "יוסף מכאוב..."

ומעשה חבבורת לצים שפגשה את רב העיר בדרך. בקשו הללו ללגלג עליו וכל אחד בתורו קרא בקול קומנטר ומלעג "שלום עליך רבי". השיב להם הרב מנה אחת אפים: "מן הראוי היה להשיב לכל אחד על ברכת השלום שלו, אבל כיון שאין זמני ביד, לכן אגיד לכלכם שלום שלום ואין שלום, וכן אין שלום לרשעים" (אין = אחד)..."

ומעשה בבית כנסת אחד, שבאחת השבתות לעת מנחה פרץ ויזם מר בין כמה מחברי הקהלה. אמר על כך הרב: "עלית הבנתי מדוע אומרים בשבת פעמים את הפאמור 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם' - מפני שבשבת יש הרבה פנאי ועלולים לבוא ליד מחלוקת..."

דרבם של צדיקים שמוחלים לכל מי שהכעים בנגדם; אבל לשם מה הודעת להם בפמפי שהנך מוחל להם, האם לא היה טוב יותר שיתסרו במצפונם, ויהררו בהתנהגותם המבישה ויבואו לבקש מחילה פדת וכדיו? השיב רבי חיים: "הכבתי בדעתי, הנה מתקריבים והולכים ימי הדיו אשר בהם עושה כל אדם את חשבורנפשו, ובדואר כשיגיע ערב יום הפפרים יתחילו להרר בכל מה שעוללו לי וצערו את בני ביתי, ויצרו לחור בתשובה ולבוא לבקשני מחילה. נה אז יתחיל יצור לפתותם: איך לבקשני ותשפילו עצמכם לבוא ולבקש מחילה. ובכדי לשכנע אותם יתחיל להסביר להם שבפעם צדיקים הם, וכל מה שעוללו לי היה בדיו, ונמצא ששוב יפסלו בעונם, וחס ושלום יענשו בסבתי ביום הדיו, לכן הכרזתי מראש שהנני מוחל להם, והיה אם יהררו בתשובה בימי הדיו והסליחות, וקל עליהם לחזור בתשובה ולהודות בשגיתאם, ומיד יסלחו להם, ונמצא הכל בא על מקומו בשלום..."

המשד המעשה היה, שלפני יום הכפרים הגיע ראש המתפרצים לביתו של רבי חיים, ובקש ממנו מחילה. שאלו רבי חיים אם כבר רכש אתה, ובשלה השיב בנימה של ויהרה וזיחחות: הדעת כי "אתה מוהר כזה שזיכתי לו השנה, טרם נודמן לי מעוד", אמר לו רבי חיים: "הגע בעצמך, על כיום מצות עשה צריך האדם להוציא עד חמש מנכסיו, ועל לא תעשה עליו לותר על כל ממונו. והרי מצות לא תעשה של אלקים לא תקלל שגאמר על דינים, היית צריך לשלם את כל רכושך, שקל אפוא שבבדל היך הישר ואמתי המדה, מה חשוב ומה טפל?"

יך הזמן היה נר לרגליו של "אמרי אמת" מגור, וכל רגע מחייו היה מנוצל עד תם. היה לו למשל צדיקים בקובעי של שעורים שנקשבו דקות מדודות, ומעולם לא אחר להפלה או לכל מעמד אחר. פעם התבטא כלפי החברותא שלו, כי עדין לא הספיק להשלים את עשר הדקות שאחר למוסם המשתה, אף שעברו מאז כבר ארבעים שנה... באחד מבקוריו בעיר וינה בעניני הצבוא, התכבד בסנדקאות בבית שנקראה בעיר. בדרך הגיע בקמדין בשעה הקוברה אליה הזמן, אולם כיון שאבי הבן הזמין צדיק נוסף לבדית, התמיתו לבואו במשך שעות תמימות, וכל אותו זמן עמד "אמרי אמת" כשהוא מושף בטליתו, מבלי שישאל אפילו פעם אחת מדוע צריכים להמתין. וכך ספר עד ראיתו שעמד בסמוך לו: "לא נכרה על פני שום הבעה של מרת רוח על-כך שצריך להמתין זמן בה רב, וכך עמד בסבלנות מבלי להוציא הנה מפיו שעות תמימות! צא וחשב מה הן שעות תמימות של 'אמרי אמת' שנטלו ממנו, ואיו גדלות נכפף היא שלא להתרעב על-כך."

החסיד רבי זלמן בריזל, היה סמל ודגמה של אדם שלו אשר חי באמונה פשוטה "שכבה לו", ומקבל כל מה שמתרחש עמו באהבה ובסבלנות מעוררת התפעלות. שנה אחת ביום טוב ראשון של פסח, גלה לתדמיתו בבית, את הצורו שבו אסף גליל בדיקת חמץ את שערות הפתיחה, והנענו לקראת שרפת חמץ, אלא שחמת רשלנותו של אחד מבני המשפחה שמנה על-כך, לא השלף הצורו אל האש יחד עם שאר החמץ שנתבער בדיו. בני הבית כמובן נבהלו לנפשם על המשוגה המצער, ונעצבו עקב המכשלה של מציאת חמץ גמור בחג הפסח; אולם רבי זלמן כלל לא נתפס לעצבות ורגז, ומיד הגיב בבתי-החזק שהיתה נסוכה על פניו תדיר: "מה יש כאן להתעצב? והרי הלכה מפרשת היא שאם מצא חמץ בופה עליו בליו, ומיד הכריז: 'ואני מושיף להיות שרוי בשמחה'. מיד עם יציאת החג, נגש לשרף את החמץ בדיו, ובכך קמה הסקירה לזמקמה בלי לעורר מהומה יתירה."

רבי יעקב יוסף הכהן פ"ץ מפולנאה, היה מדולי תלמידו הבעל-ש-טוב, ונודע בספרו "תולדות יעקב יוסף" על התורה, שהוא ספר החסידות הראשון שראה אור. בטבעו היה בעל "התולדות" נוטה לקפדנות, ובקש מחברו רבי מנחם מנדל מויטפסק עצה כיצד להתגבר על מדת הפעם, אלא שרבי מנדל לא השיבו מאומה. לאחז תקופה קצרה, נסע "התולדות" בכרכרה שהיתה מלאה בנסועים עד אפס מקום, ועל אס-הדרך ראו הלך יהודי שבקש לעשות עמו חסד ולצרפו אל העגלה. מחסר מקום בין הנוסעים, הושיבו את ההלך בין החבילות והצורות של הנוסעים, ואף שהמקום היה צר ולא נוח, לא התלונן אס האיש. מפעם לפעם פנה "התולדות" אליו והתענין אם לא קשה לו לשבת במקום כה דחוק וצר, אולם האיש השיב כל העת: "הכל בסדר, המקום טוב מאד". כך חזר והשיב כל משך הנסיעה, וכאשר הגיעו למחוז חפצם נענה ההלך ואמר: "הרי נאמר בתהלים 'אשרי העם ששכבה לו' - אשרי לך-ישראל אשר תמיד הוא מאשר ושמח עם מה שיש לו, ועל כל מה שזנעשה עמו אומר 'ככה לו', שיהיה כך והכל טוב". הנוסעים צחקו לשמע הפרוש המוזר של ההלך הפלתי-מקר, אולם בעל "התולדות" התרגש מאד מדבריו, והבין כי זו העצה שבקש מרבי מנדל מויטפסק להתגברות על מדת הפעם. לומר על כל דבר "שכבה לו" - כך טוב לי, ואם צריך להיות כך אזי יהיה כך. למינים, ספר בעל "התולדות" את המאמר לידיו רבי מנדל, והוא גלה לו כי שלחו אליו מן השמים את אליהו הנביא בדמות אותו הלך, כדי לתדריכו בעצה נפלאה כיצד להתגבר על מדת הפעם ולנהוג במדת ההשתוות כל הקימים.

עוד בצעירותו התמנה רבי יוסף חיים זונגפלד בידי רבי יהושע ללב דיסקין מפרסק, לשמש כראב"ד בבית-דינו. פעם נודמן לפניו דיו-תורה בסכסוך קשה ומסבך בין בני משפחה בירושלים. אחרי שצדדים ודברים נעו ונדנו, הוציא בית-הדין את פסקו, כפי ראות עיני הדינים ושקול דעתם הברורה. בני משפחת האשה ראו עצמם נפגעים מפסק-הדין, והיו ביניהם כמה תקיפים בדעתם שסברו להשלים עם פסק-הדין. קמו וירדו לביתו של רבי חיים, התפרצו לדירתו בצעקות וגידופים. היה אז בשבוע שלפני ראש השנה, ואשת רבי חיים ששהתה אותה שעה בחדר הסמוך, נבהלה לשמע הגדופים שנטפלו מפי המתחצפים. ומפיון שהימים סמוכים היו לימי הדיו, פגעו דבריהם מאד בלבה הרגיש, ותפרץ בכבי מר. כל אותו הזמן, יושב הרב במקומו בשלוח נפשיהו המשיך לעין השמור. משגברו המהומה והצעקות, הודפסו לפתע מלוא קומתו ופנה אליהם בקול תקור ונמרץ: "שמעו אני מה שברצוני להגיד לכם!" בחדר השלך הם, והוא המשיך: "אם צדקתם בטענותיכם ותרעומותיכם, ואני ובית-דיני טעינו בשקול-דעת, הרי כבר מפרתם דינכם לשמים, וזה הטוב יכפר בעדננו. בי אין לו לדון אלא מה שעיני רואות". "אבל!" הרעים בקולו בשאגת ארי, "אם הצדק אתנו והוצאנו דין אמת לאמתו, הרי אז, הרי אז..." (חזר על דבריו פעמים, ועשה הפסקה קלה). מיד התוירו פניהם של המתחצפים מקולו התקור של רבי חיים, ונצפו לתגובה עזה ונמרצת, ויחרדו איש אל אחיו ומעמו של הרב, אף הוא המשיך: "אם אמנם צדקנו בדיונו, הנני מודיע לכם כי אני מוחל לכם במחילה מנוהר על כל הצער שגרמתם לי ולבני ביתי, והריני מברך אתכם שתתקבחו ותתחמו לחיים טובים ולשלום..."

ומבישים הפנו האנשים את גבם וימיהו להסתלק, בטנם ירגישו השכנים בקולנו. ר' ישראל יעקב ברגלשטין שהיה גר בשכנותו, נחרד ממקומו לשמע צעקות ההתפרצות, וימיהו לדירת הרב. בהקנסו הספיק עוד לשמוע כמה בטוים פוגעים מצד המתפרצים, ולאחר מכן את הכרזתו של מורנו: "שעזב אחריו המתפרצים את הדין, פנה אל הרב ושאל: 'מילא, אם בלבך מחלת להם נחת, בי כך

"והיה אש-שכבה תשפח אתה' אלקות"

אמר רבי ישראל מרוזין:

אין ויהיה אלא לשון שמחה, כמו שדרשו חז"ל. כלמדה, שאם חלילה תשפח את ויהיה - את השמחה, אז חלילה תגיע ליד 'אם שכבה תשפח אתה' אלקות, כי העצבות מביאה את האדם ליראוש ושכחת הבורא ויחבר.

ומאיך אמרו הדרשנים:

אם תרצה להגיע ל'ויהיה' למדת השמחה, אז אש-שכבה תשפח - עליך לשכח את מה שעבר עליך ולהוציא מלבך את מה שהיה. להתמקד בהווה, בלי לשקש בזכרונות העבר המאשים, אלא להתחיל מחדש בשמחה.

ספרי 'שבת טיש' ו"מידות טיש"

בחנויות הספרים המובחרות

5806777@GMAIL.COM

הפצ"ת
ועד הפצת תורה

